

«З Новим роком з новим щастям»: сміслові конфігурації радянської календарної системи

Частина II. Історія

Мал. 3. Римський ас. Фото з відкритих джерел.

Історія європейського Нового року пов'язана не стільки з календарними закономірностями, скільки з політичною необхідністю. У 153 р. до н.е. необхідно було терміново відправити на війну до Іспанії нового римського консула, тому з благословення жреців день початку нового консульства було перенесено з 1 березня на 1 січня. У 46 р. до н. е. Юлій Цезар реформував календар, який згодом отримав назву юліанського і залишив 1 січня як дату початку нового року. Цього дня римські громадяни приносили жертви богу Янусу¹ і намагалися почати нові справи, оскільки вважали, що бог входів і виходів є особливо прихильним саме у перший день нового року (звідси одна з версій походження традиції відзначати початковий / перший день, як от: Новий рік, день народження, день весілля, День незалежності тощо). На знак милості римські громадяни мали звичай відпускати на волю рабів, що певним чином нагадує юдейський Ювілейний рік².

У Середньовічній Європі Новий рік 1 січня особливо не відзначався. В основному дотримувалися давньої традиції святкування 1 березня³, що відповідало логіці землероба – рік починається разом із приходом тепла і нового господарського року. Згодом Візантійською церквою дату Нового року було змінено на 1 вересня, оскільки «цього дня було створено світ»⁴ [5].

¹ Янус – один з найпопулярніших римських богів, покровитель входів і виходів, початку і завершення. Зображувався як чоловік з двома обличчями по обидва боки голови (Мал. 2).

² Шміта або Швіїт, також суботній рік – у юдеїв сьомий рік семирічного сільськогосподарського циклу, передбаченого Торою. На противагу європейській традиції юдеї вшановували сьомий день, виконуючи заповіт Бога, який відпочив на сьомому Дні Творіння. Давні юдеї на сьомий рік залишали під паром землю і пробачали усі борги. У Біблії цей рік називають «роком відпущення». Однак, найбільш значимим є п'ятдесятний рік (7 × 7), протягом якого поля відпочивали, а рабів відпускали на свободу. Продані або закладені будинки, які розташовувалися у межах міста, в Ювілейний рік не відходили попередньому власнику, але будинки поза стінами міста прирівнювалися до полів і поверталися (Лев. 25: 30-31): «...І освятить п'ятдесятний рік і оголосить свободу на землі усім мешканцям її: нехай це буде у вас ювілей; і поверніться кожен у володіння своє, і кожен повернеться до свого роду» (Лев. 25: 10). У католиків цього року можливо отримати повну індульгенцію, тобто прощення усіх тимчасових покарань за гріхи. У зв'язку з цим у Європі його називали «Святим роком».

³ Святкування римлянами Нового року 1 березня не виключало святкування януаріїв 1 січня.

⁴ У Константинополі вважали, що світ створено 1 вересня 5509 року до народження Христа, це стало основою московського календаря до реформ Петра I.

Поряд із березневими (народним) і вересневими (візантійськими) святкуваннями, відзначення Нового року у переважній частині Європи пов'язували з Різдом (Франція, Велика Британія, Німеччина, Іспанія)⁵. Велике значення відіграла також календарна реформа папи Григорія XIII, внаслідок якої проявилися відмінності між календарними системами Східної та Західної церков Європи.

Мал. 4. П. Постишев «несе» дітям новорічну ялинку [7].

На Московщині святкування Нового року намагався впровадити Петро I, який запозичив його з Європи разом із реформою літочислення (20-е грудня 7208 року стало 30-им грудня 1699 року). Разом із указом про переведення обчислення нового року з 1 вересня на 1 січня цар велів усім веселитися «на німецький манер»: «кожному хоч по деревцю чи гілці на ворота або над храминою своєю поставити <...> а стояти тій прикрасі у перший день січня» [6]. Після смерті Петра I це нововведення, як і багато інших, забулося. Лише у другій чверті

XIX ст. зі збільшенням впливу німецьких колоністів у Російській імперії ялинка почала сприйматися як символ Нового року. Першу офіційну ялинку організував особисто імператор Микола I, якому сподобався побачений в європейців звичай. Зрозуміло, що вірнопіддані взяли з нього приклад. Однак у зв'язку з початком Першої Світової війни, якій передувало патріотичне піднесення, ялинку прибрали як «німецький звичай».

У 1918 р. декретом Раднаркому було ухвалено перехід на Григоріанський календар, після чого Новий Рік почав збігатися з європейським. Натомість Російська, Сербська та Єрусалимська православні церкви не побажали переходити на новий стиль, через що усі нерухомі церковні свята, а також Новий рік святкують за старим стилем, що пояснює походження такого рідкісного історично-культурного явища як Старий Новий рік. Незважаючи на здавалося б прогресивні рішення, ідеологи радянської влади заперечували «царське» минуле, тому Новий рік з його атрибутами також потрапив під заборону як буржуазне свято і пережиток «старого світу», оскільки нагадував про Різдво⁶ [8].

⁵ В окремих містах Італії і Німеччини з Благовіщенням (Флоренція, Піза, Кельн, Мюнстер).

⁶ «У 1927 році було видано «Матеріали до антирелігійної пропаганди у різдвяні дні». У них говорилося: «Релігійність дітлахів починається саме з ялинки. Їх дурять, що подарунки приніс Дід Мороз. Панівні експлуататорські класи користуються «милою» ялинкою та «добрим» дідом, щоб зробити з трудящих слухняних та терплячих слуг капіталу». Комунисті стверджували: «Тільки той,

Святкування Нового року відроджується у 30-х рр. ХХ ст. Зокрема, 28 грудня 1935 року газета «Правда» опублікувала лист секретаря компартії України П. Постишева про святкування Нового року: «У дореволюційний час буржуазія і чиновники буржуазії завжди влаштовували на Новий рік своїм дітям ялинку. Діти робітників із заздністю через вікно поглядали на ялинку, що виблискує різнобарвними вогнями, і веселих навколо неї дітей багатіїв. Чому у нас школи, дитячі будинки, ясла, дитячі клуби, палаци піонерів позбавляють цього чудового задоволення дітлахів трудящих Радянської країни? Якись, не інакше як «ліві» ославили цю дитячу розвагу як буржуазну витівку <...>. Організації дитячої новорічної ялинки наші дітлахи будуть тільки вдячні» [9]. Напевне, що таке рішення було продиктоване швидше необхідністю, ніж «батьківським» піклуванням «товариша Сталіна» про дітей. Заявлена на увесь світ «індустріалізація» вимагала сучасних технологій і промислового обладнання, тому радянська влада намагалася «реабілітуватися» перед Заходом за трагічні події 1930-х рр., створивши ілюзію усенародного благоденства і дитячої радості. Виконавши своє завдання, П. Постишев 26 лютого 1938 року був знятий з усіх постів, заарештований і розстріляний у Бутирській в'язниці.

Крім цього, упровадження Нового року за григоріанським календарем ставило у незручне становище православних мирян, які дотримувалися Пилипівського посту, апогей якого припадав на останній тиждень перед Різдвом, тобто на 1 січня. Дії комуністичних ідеологів цілком зрозумілі, які у такий спосіб намагалися похитнути віру і спровокувати порушити піст шляхом демонстративного висміювання віруючих, заохочення їх до виробничих корпоративів, упровадження різноманітних акцій, дитячих «утренників», профспілкових подарунків тощо.

Незважаючи на те, що Новий рік є калькою Різдва, його святкування має винятково світський характер (звичайно, коли не враховувати його глибинні зв'язки з давньоримським Янусом або християнським Василем⁷). Характерною особливістю цього свята є те, що ця світськість є винятково радянська, про що свідчать його безглузді атрибути: Дід Мороз, Снігуронька, зірка на верхів'ї ялинки, мандарини, шампанське, маринований оселедець й олів'є. Українському селянину, вихованому у правилах традиційної моралі, це свято здавалося чужим, тому у 70-80-х рр. ХХ ст. Новий рік в українських

хто друг попів, готовий святкувати ялинку» (мовою оригіналу: «Только тот, кто друг попов, елку праздновать готов»)» [8].

⁷ У цьому аспекті знаковою є ситуація з Янусом, який уособлював перехідний часовий період, що пояснює його міфологічну семантику: лат. *ianua* – «двері» < лат. *ire* – «проходити, йти» < санскр. «уапа-», авест. *уаһ*, лат. *i-* и греч. *ei-* - «перехідний рух» → *Iānus* – втілює ідею переходу [10]. Цікавою видається порівняльна етимологія імені бога: Янус / лат. *Ianus* < корінь *ян-/Iap* + суф. *ус-/us*, де Ян = Іван < гр. *Ἰωάννης* походить від д-євр *Iōhānān* (*Iēhōhānān*), власне «Ягве (Бог) змилювався, Ягве (Бог) помилював». Отже, перші літери імені є іменем Всевишнього Бога, який відкриває свою благодать.

селах святкувала переважно молодь, яка прагнула пізнати принади міського життя.

Внаслідок упровадження радянського нового року за григоріанським календарем утворилася бінарна пара «Різдво – Новий рік», яка у європейському контексті становила єдиний святковий комплекс. Очевидно, що Різдво асоціюється з абсолютним початком, тому є святом народження Спасителя, що проявляється на усіх рівнях буття – фізичному (збільшення світлового дня), емоційному (поступове зменшення тривалості темряви вселяє надію) і ментальному (концепція споконвічного повернення, що стала основою концепції кліодинаміки). На противагу міфологічним циклам, радянський час є лінійним, оскільки складається з декількох послідовних етапів: революції, боротьби з «ворогами народу», будівництва соціалізму, ствердження розвиненого соціалізму і завершується «світлим майбутнім» – комунізмом. Інакше кажучи, радянський час починається у 1917 р. і ніколи не завершується, що саме по собі є абсурдом. Частиною цієї лінійності є Новий рік, який криє у собі смисловий конфлікт, оскільки головним персонажем свята є старий дід, що саме по собі заперечує ідею відродження і демонструє завершальний етап життя людини.

Далі буде.